

Ольга Силка

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
здобувач (Україна)

Іван Романюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історичних наук, професор (Україна)

Основні засади діяльності дитячих трудових виховних колоній в Україні 1942-1945 рр.

Анотація. У статті розглядається нормативно-правова база функціонування дитячих виправних колоній, динаміка їх збільшення, умови функціонування. Важливим заходом виправлення підлітків, які знаходились в колонії, була індивідуальна виховна робота, яка проводилася на основі глибокого вивчення особистості кожного вихованця та причин скоєння правопорушень. В основі перевиховання неповнолітніх в трудових колоніях була праця. При цьому існували проблеми того часу, які заважали функціонуванню виправних закладів.

Ключові слова: колонія, виховання, дитинство, постанова, злочинність, безпритульність, праця.

У 1942 році відбулося різке збільшення дитячої безпритульності та злочинності. Це було обумовлено наслідками Другої світової війни. Влада проводила заходи по боротьбі з цією проблемою, але рівень злочинності серед неповнолітніх зростав, що обумовило потребу у формуванні спеціалізованих закладів, які, крім опіки за безпритульними, займалися їх вихованням. Зважаючи на це, актуальність дослідження полягає в необхідності висвітлення створення та діяльності колоній для неповнолітніх у 1942-1945 рр. як основних інституцій у сфері боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю.

Метою статті є визначення основних правових засад діяльності трудових виховних колоній, їх навчальної та виховної роботи.

У радянський період проблеми дитячих колоній згадувались в узагальнюючих працях. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в працях І. Р. Судді [1], О. І. Андрухів [2], С. Я. Уліцького [3]. Архівні джерела представлені фондами Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Це доповідні записки, звіти, протоколи засідань обкомів партії, адміністративних органів про боротьбу з дитячою безпритульністю та бездоглядністю.

На вирішення цих проблем була спрямована постанова №659 РНК СРСР «Про посилення боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та хуліганством» від 15 червня 1943 р. У ній, зокрема, вимагалось від НКВС СРСР до уже «існуючих трудових колоній, в яких утримуються діти і підлітки засуджені судами, організовувати в 1943 р. трудові виховні колонії для утримання в них безпритульних і бездоглядних дітей, а також дітей і підлітків, неодноразово помічених у дрібному хуліганстві та інших незначних злочинах, довівши в 1943 р. загальну кількість місць у всіх колоніях НКВС СРСР для неповнолітніх до 50000 [3, с. 4].

До 1939 р. трудові колонії розглядалися як виправно-виховні заклади для засуджених неповнолітніх, а також безпритульних. З 1939 р. трудові колонії стали закладами лише для неповнолітніх злочинців, засуджених до позбавлення волі. Відповідно більш суворим ставав режим утримання засуджених. Передбачалося огороження колонії парканами, які забезпечували повну ізоляцію мешканців колонії та цілодобову воєнізовану охорону. Вихід неповнолітніх за межі території колонії, відрядження до різних установ, безконвойне пересування категорично заборонялися. Встановлювалися жорсткі правила внутрішнього розпорядку, побачень [4, с. 18].

Проте у післявоєнних умовах зростання дитячого волоцюжництва стало необхідним створення спеціалізованих дитячих установ, завданням яких було б не лише перевиховання і покарання дітей і підлітків, але й запобігання їх бездоглядності та безпритульності як важливих передумов на шляху до злочинності. Тому на додаток до чинних дитячих трудових колоній Постановою РНК СРСР від 15 червня 1943 р. «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та хуліганством» було створено новий тип закладів для неповнолітніх – дитячі трудові виховні колонії Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) [4, с. 21]. Відповідно до цієї ж постанови у складі НКВС СРСР відокремлюється спеціальний відділ – Відділ у боротьбі з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та злочинністю (ВБДББ), до відання якого перейшли трудові колонії для неповнолітніх та новостворені дитячі виховні колонії. Отже, трудові колонії були виведені з системи загальних

місць позбавлення волі. Це дозволяло більш правильно організовувати діяльність трудових колоній, враховуючи педагогічні вимоги та особливості виправлення та перевиховання неповнолітніх правопорушників.

Як покарання застосовували і умовне засудження, якому підлягали неповнолітні правопорушники, які вперше скоїли незначний злочин через те, що не мали належного догляду з боку батьків та в умовах повоєнного часу спілкувалися з безпритульними, а отже потрапляли під їх вплив.

В основі виправлення та перевиховання неповнолітніх в трудових колоніях була праця, трудове виховання. Передбачалося, що у всіх колоніях, відповідно до віку вихованців, буде встановлено трудовий режим, який би забезпечував прищеплення дітям трудових навичок і оволодіння відповідною професією до часу виходу із колонії шляхом організації майстерень при колоніях, а також проходження виробничої практики на підприємствах. Система виховання та трудовий режим у виправних закладах для неповнолітніх організовувалися таким чином, щоб максимально забезпечити зайнятість підлітків працею та привчити їх до трудової діяльності та трудової дисципліни. Матеріальна винагорода найбільш старанних в роботі та навчанні була необхідною [5, с.214].

Однак суттєвим недоліком трудових колоній було те, що вони призначалися лише для неповнолітніх до 16-ти річного віку, які утримувалися в них до повноліття. Неповнолітні ж віком від 16 до 18 років, засуджені до позбавлення волі, підлягали направленню до загальних місць ув'язнення. Така практика існувала до 1948 р.

Тривалість перебування неповнолітніх у колоніях не завжди залежала від строку, визначеного судовим вироком або постановою адміністративних органів. Вважалося, що неповнолітній повинен перебувати у колонії до того часу, поки він не буде готовий до самостійного трудового життя і не пересвідчиться, що він не повернеться на шлях правопорушень.

Станом на 1945 р. по УРСР існувало лише дві дитячі трудові колонії. Хлопці направлялись до м. Одеси, дівчата – до м. Львова. У 1946 р. з'являється третя дитяча трудова колонія, однак загальна кількість місць у них не давала можливості для розміщення всіх засуджених за скоєння злочинів. Тому у в'язницях та на пересильних пунктах знаходилося більше ніж 3 000 осіб засуджених неповнолітніх [6, арк.11].

Дитячі трудові виховні колонії являли собою заклади закритого посиленого педагогічного режиму. Більш суворого ніж у звичайних виховних закладах, а не місцях позбавлення волі. Поряд з трудовими колоніями з 1943 року функціонували дитячі виховні трудові колонії під віданням Народного комісаріату внутрішніх справ, до яких направлялись бездоглядні і безпритульні, а також діти, які скоїли дрібні хуліганські дії та інші незначні злочини. [7, с.3]

До таких колоній спрямовувалися діти і підлітки віком від 11 до 16 років, якщо вони: а) були без постійного місця проживання, без батьків або тривалий час мешкали самостійно; б) були затримані за дрібні крадіжки, хуліганство та інші незначні злочини, але порушення карної справи проти них було визнане недоцільним; в) перебуваючи в дитячих закладах, порушували правила внутрішнього розпорядку систематично, підривали навчальний та виховний процес [7, с.3].

У межах УРСР станом на червень 1944 р. було організовано чотири дитячі трудові виховні колонії: у Київській області Бучатська колонія для дівчат, у Харківській області Курязька колонія для хлопців, у Сталінській області Ново-Жежелівська для хлопців та у Дніпропетровській області Привольнянська для хлопців [8, арк.3]. Вказані колонії, окрім останньої, були розраховані на утримання до 300 осіб.

А вже станом на 1 травня 1946 р. в Україні діяло 9 дитячих колоній, із них 6 – дитячих трудових виховних колоній і 3 – дитячих трудових колоній. Зокрема, ДТВК знаходилися в с. Буча (Київська обл.) на 200 дівчат, с. Таганча (Київська обл.) на 400 хлопчиків, у с. Привольне (Дніпропетровська обл.) на 350 хлопчиків, у с. Якушинці (Вінницька обл.) на 350 хлопчиків, у с. Новожеланівка (Сталінська обл.) на 250 хлопчиків, у Львові на 400 дівчат, а ДТК в Одесі на 500 хлопчиків, у с. Куряж (Харківська обл.) на 300 хлопчиків та у Львові на 300 дівчат. У шести ДТВК на 1 травня 1946 р. перебувало 1450 дітей, із них 221 дівчина, а в трьох ДТК – 1140. Крім того, у тюрмах і на пересильних пунктах перебувало понад 3 тис. засуджених неповнолітніх від 12 до 16 років, оскільки у трьох ДТК і так був переліміт на 40 осіб, а тому для них не було місць [9, арк.3]. Тут зазначимо, що найпоширенішими злочинами серед неповнолітніх, за які після суду вони потрапляли в трудові колонії, були дрібні (здебільшого вуличні) крадіжки (43,7 %), на другому місці були втечі з ремісничих училищ і шкіл фабрично-заводського навчання, до яких багатьох із приймальників-розподільників направляли без їхньої згоди (33,9%). Серед інших злочинів були: хуліганство (6 %), грабіж (3,4 %), убивство (1,5 %), нанесення тілесних ушкоджень (1,4 %) та інші незначні злочини. Тобто у трудових колоніях в основному перебували неповнолітні, які були схильні до вчинення злочинів, і щоб остаточно не опинитися в середовищі

злочинного світу, їх намагалися перевиховати навчанням і працею в спеціальних дитячих трудових колоніях.

У с. Якушинці на території Вінницької області діяла дитяча виправна колонія, яка була відкрита в грудні 1934 року постановою Уряду України. А. С. Макаренко брав активну участь у виборі місця, з ініціативи якого в ті роки відкривалися дитячі установи, які називалися тоді дитячими комунами-колоніями. В Якушинецькій колонії виховну роботу за рекомендацією Макаренка А. С. очолив його учень Калабалін С. А.

За результатами перевірки, проведеної 20 лютого 1945 року, у Якушинецькій трудовій виховній колонії знаходилося 275 чоловік вихованців. Колонія мала школу на вісім класів. Але успішність дітей погана. Штат вихователів був заповнений не повністю, при плановій кількості 15 вихователів, в наявності тільки 5, які на цій роботі вперше. Внаслідок чого належної дисципліни в загонах вихователі забезпечити не могли [10, арк.8].

До ДТВК потрапляли діти, які найбільше страждали від негативного впливу вулиці. Тому, на шляху до перевиховання одним з найголовніших завдань колонії було надання вихованцям семикласної освіти та виробничої спеціальності.

У всіх колоніях неповнолітні були охоплені навчанням за програмою неповної середньої школи (7 класів), а також 82% із них були залучені до корисної праці – виготовлення певних типів товарів широкого вжитку. Крім того, вони мали змогу за час перебування в колонії отримати й певний фаховий розряд, склавши фаховий іспит перед членами кваліфікаційної комісії. Зокрема, в 1945 р. такий іспит склало 1523 вихованці колоній, отримавши II-IV розряди слюсарів, токарів, ковалів, бляхарів, столярів, електромонтерів, швачок та інших професій. Крім того, підліткам, які успішно виконали навчальну програму НСШ, надавалася можливість продовжувати навчання в училищах та технікумах. Так, наприклад, 11 вихованок Бучанської колонії вступили в Київське педучилище, 13 вихованців Привольнянської колонії продовжили навчання у різних технікумах [9, арк.3].

Головними напрямками виховної роботи серед осіб, що перебували в ДТВК були: правове виховання, виховання чесного ставлення до праці, бережливого ставлення до соціалістичного майна, політична обізнаність, виховання колективності, естетичне та етичне виховання [11, с.100].

Як бачимо, дітей та підлітків намагалися охопити всіма сферами життя, створити умови належного рівня для того, щоб у кожного вихованця міг сформуватися позитивний світогляд.

Перевиховання дітей здійснювалось не лише через навчання та трудове виховання. Досліджувалась сама особистість вихованця, з'ясовувались причини скоєння правопорушення. Тобто проводилась індивідуальна виховна робота. При індивідуальному вихованні враховувалося чимало чинників, а саме: а) фізичний стан та стан здоров'я, психологічні особливості; б) ставлення до праці та наявність спеціальних трудових навичок; в) умови життя і виховання в родині, ставлення до навчання, захоплення та схильності; г) навички праці в колективі та життєві навички; д) спрямованість світосприйняття, що формується, погляди, інтереси та прагнення, ставлення до людей та законів; е) причини правопорушення, обставини, мотиви та характер злочину [12, 6].

Такий підхід був безсумнівно позитивним, адже виявлення проблеми це вже великий крок до її розв'язання, а в цьому випадку ще й перевиховання. Можна пояснити багатьма різними чинниками низький рівень підготовки вихованців колонії. Передусім обставини війни призупинили навчання дітей, залишивши їх освітній рівень на початковому етапі, який не доповнювався з плином часу, а найчастіше деградував в умовах боротьби за виживання. Діти, які потрапляли до колонії, найчастіше не розуміли необхідність освіти, бо вже мали досвід, не завжди позитивний, легших шляхів заробітку - жебракування, спекуляція, крадіжка та ін. Тому потрібно було змінити їх погляди, а це завжди процес, який потребує часу. Умови шкільної освіти в колонії мали багато організаційних труднощів. Матеріально-технічне забезпечення школи було в тяжкому стані. Окрім цього у плані виховання багато вихованців належали до категорії «складних».

Утім, були й негативні риси функціонування ДТВК. Серед них слід виокремити недостатню організацію виховного процесу на виробництві. Значно знижувало їх відповідальність за обладнання те, що робочі місця не завжди були закріплені за вихованцями. Відсутність належного нагляду з боку майстрів за трудовою дисципліною мала наслідком недбале ставлення вихованців до слюсарного інструменту. Вихователі доволі часто не мали спеціальної освіти. Важкість умов праці породжувала плінність кадрів. Взаємозв'язок майстрів з вихованцями був недостатнім. Відчувалася недостатність навчальних посібників та наочності. До того ж працівники часто проявляли грубе відношення до вихованців, використовуючи їхню працю у власних цілях [12, арк.6].

Внаслідок безвідповідального ставлення вихователів, доволі часто, утриманці колонії не здобували належного рівня професійної та освітньої підготовки, так необхідного для

повноцінного входження в цивільне суспільство. Згодом, після колонії, більш свідомі поліпшували свій професійний рівень самотужки на виробництві, або ж йшли до ремісничих училищ та шкіл ФЗН, а деякі ж знов опинялись на вулицях та потрапляли до в'язниць.

Унаслідок вкрай незадовільної роботи наглядачів, режим у колонії був слабким. Були випадки, коли порушниками режиму виявлялися самі наглядачі. Так, наприклад, за крадіжку речей було затримано старшого наглядача Журавського, за крадіжку лісоматеріалів - наглядача Белька. Мали догани наглядачі Чубар, Суханов, Грачов за спання на посту, пияцтво та бійки, свавільне залишення посту.

У Якушенській виховній колонії Вінницької області відбувся масовий хуліганський виступ вихованців. Напередодні 3 березня 1945 вихованцем Євтуховим В., 1929 року народження, підготувався виступ. Він провів у себе в загоні нараду, закликав вихованців до заколоту. Приводом для цього стали дії начальника охорони Стоянова, який відправив двох вихованців до штрафної кімнати. Метою заколоту було звільнення з штрафної кімнати двох вихованців [10, арк.8].

Наступні штрафні санкції застосовували до вихованців, які порушували правила внутрішнього розпорядку: переведення до ізолятору, позачерговий наряд, попередження, догана. Ізолятором у колонії було спеціальне приміщення, де порушники режиму підлягали арешту та були ізольовані від інших вихованців. Однак інколи до штрафних кімнат саджали по декілька осіб і так відривали їх від здорового впливу колективу та створювали нездоровий [13, арк.227].

Отже, перші нормативно-правові акти, що прийняті в досліджуваний період, були покликані ліквідувати дитячу безпритульність та бездоглядність. Також важливим напрямком у цьому стали трудові колонії, які були спрямовані на перевиховання підлітків. Кількість їх збільшувалась з кожним роком, що давало можливість охопити більшість «соціально запущених» неповнолітніх. Наслідки дій влади - це довгий процес, тому результат роботи, проведеної в 1943-1945, стане помітним аж в кінці 50-х, коли буде спостерігатись тенденція до зменшення кількості злочинів, вчинених неповнолітніми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Суддя І. Р. Діяльність органів міліції з подолання дитячої безпритульності й бездоглядності в УРСР (1943-1946 рр.) // Вісник Черкаського університету. 2011. Випуск 202. С. 38-42.
2. Андрухів О. Правовий статус колоній для неповнолітніх та вирішення проблеми дитячої безпритульності у 1940-1950 рр. // Национальный юридический журнал: теория и практика. 2017. №26.
3. Улицкий С.Я. Борьба с преступностью в период отечественной войны // www.law.edu.ru/doc/document.asp docID
4. Астемиров З.А. Трудовая колония для несовершеннолетних. М.: Юридическая литература, 1969. 215 с.
5. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях, решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898 – 1988) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС 9-е изд. М. Политиздат, 1985 Т. 7. 320 с.
6. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 73. Спр. 333. 202 арк.
7. Беляев Н.А. Общественный контроль за деятельностью исправительных и воспитательных учреждений. М., 1962. 150 с.
8. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 73. Спр. 132. 150 арк.
9. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 73. Спр. 332. 225 арк.
10. Держархів Вінницької області. Р-2700. Оп. 7. Спр. 26. 102 арк.
11. Ключинская Л.А. Несовершеннолетние и уголовный закон. Рига: Зинатне, 1967 120 с.
12. ЦДАГО. Ф. 2780. Оп. 1. Спр. 7. 150 арк.
13. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 73. Спр. 336. 277 арк.

Ольга Сылка

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
соискатель (Украина)

Иван Романюк

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Основные принципы деятельности детских трудовых воспитательных колоний в Украине 1942-1945 гг.

Аннотация. В статье рассматривается нормативно-правовая база функционирования детских исправительных колоний, динамика их роста, условия функционирования. Важным мероприятием управления подростков во время пребывания в

колонии была индивидуальная воспитательная работа, которая проводилась на основе глубокого изучения личности каждого воспитанника и причин совершения правонарушений. В основе перевоспитания несовершеннолетних в трудовых колониях была работа. При этом существовали проблемы того времени, которые мешали функционированию исправительных учреждений.

Ключевые слова: колония, воспитание, детство, постановление, преступность, беспризорность, труд.

ABSTRACT

Olha Sylka

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
applicant (Ukraine)

Ivan Romaniuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Dr (History), Professor (Ukraine)

Basic principles of activity of child labor educational colonies in Ukraine 1942-1945.

The article is considered. normative and legal basis of functioning of children's correctional colonies, dynamics of their increase, conditions of functioning. In the post-war conditions of the growth of child waving, it became necessary to create specialized children's institutions, aimed not only at punishment and re-education of children and adolescents, but also to prevent their homelessness and neglect as important preconditions for crime. A special department - the Department for Combating Juvenile Homelessness, Uncheckedness and Crime (WBDBB) has been set up as a part of the NKVD of the USSR, and the labor colonies for juveniles and newly established children's educational colonies have passed to.

As of 1945, there were only two child labor colonies in the Ukrainian Soviet Socialist Republic. The boys were heading to Odessa, the girls to the city of Lviv. In 1946, a third child labor colony appears, but the total number of seats in them did not allow for the placement of all convicts for committing crimes. That's why, more than 3,000 juvenile offenders were in jail and at checkpoints.

However, the essential shortcoming of the labor colonies was that they were intended only for minors under the age of 16, which were kept in their adulthood. Minors aged 16 to 18, sentenced to imprisonment, were subject to general detention. This practice existed until 1948.

Pupils who violated the rules of the internal order, applied the following penal sanctions: warning, reprimand, extraordinary clothes, transfer to a disciplinary (punitive) isolator. The colony's isolator was a special room, where violators of the regime were arrested and isolated from other pupils. However, sometimes, several people were assigned to the penal rooms and thus detached them from the healthy influence of the team and created an unhealthy one.

Key words: colony, upbringing, childhood, ruling, crime, homelessness, labor.

REFERENCES:

1. Suddya I. R. Diyal'nist' orhaniv militsiyi z podolannya dytyachoyi bezprytul'nosti y bezdohlyadnosti v URSR (1943 – 1946 rr.) // Visnyk Cherkas'koho universytetu. 2011. Vypusk 202. S. 38-42.
2. Andrukhiv O. Pravovyy status koloniy dlya nepovnoletnikh ta vyrishennyya problemy dytyachoyi bezprytul'nosti u 1940-1950 rr. // Natsional'nyy yurydycheskyy zhurnal: teoriya y praktyka. 2017 №26. S.5-9.
3. Ulytsky S.YA. Bor'ba s prestupnos'yu v peryod otechestvennoy voyny // www.law.edu.ru/doc/document.asp docID
4. Astemyrov Z.A. Trudovaya kolonyya dlya nesovershennoletnykh. M.: Yurydycheskaya lyteratura, 1969. 215 s.
5. Kommunisticheskaya partiya Sovetskogo Soyuza v rezolyutsii, resheniyakh s'yezdov, konferentsiy i plenumov TSK (1898 - 1988) / In-t marksizma-leninizma pri TSK KPSS devyatogo izd. M. Politizdat, 1985 T. 7. 320 s.
6. TSDAHO. F. 1. Op. 73. Spr. 333. 202 ark.
7. Belyayev N.A. Obshchestvennyy kontrol' za deyatel'nost'yu ispravitel'nykh i vospitel'nykh uchrezhdeniy. M., 1962. 150 s.
8. TSDAHO. F. 1. Op. 73. Spr. 132. 150 ark.
9. TSDAHO. F. 1. Op. 73. Spr. 332. 225 ark.
10. Derzharkhiv Vinnyts'koyi oblasti. F. R-2700. Op. 7. Spr. 26. 102 ark.
11. Klyuchynskaya L.A. Nesovershennoletnye y uholovnyy zakon. Ryha: Zynatne, 1967 120 s.
12. TSDAHO. F. 2780. Op. 1. Spr. 7. 150 ark.
13. TSDAHO. F. 1. Op. 73. Spr. 336. 277 ark.

Статтю надіслано до редколегії 23.04.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 01.06.2019 р.